

2. Бачинин В.А. Духовная культура личности: философский очерк / В.А. Бачинин. — М. : Политиздат, 1986. — 111 с.

3. Гриньова В. Аксіологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя / В.Гриньова // Шлях освіти. — 2002. №2. — С. 2-6.

4. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. — М. : Знание, 1982. — 175 с.

5. Российская педагогическая энциклопедия. — М. : Энциклопедия, 2001. — 842 с.

6. Самсонова Н.В. Конфликтологическая культура специалиста и технология ее формирования в системе вузовского образования: [монографія] / Н.В.Самсонова. — Калининград: Изд-во КГУ, 2002. — 308 с.

7. Толстых В. Воспитание чувств / В. Толстых. — М. : Искусство, 1968. — 256 с.

8. Шевчук Т. О. Культура почуттів викладача як важливий фактор виховання студентів. ? http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_2/doc_pdf/shevchuk.pdf.

СТАНОВЛЕННЯ АВТОРСЬКИХ ШКІЛ–ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.) ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 37(477)

Ковальова Н.О.

В статті досліджується діяльність авторських шкіл-господарств, що діяли на території України в XIX – на початку XX ст. Аналізуються особливості діяльності шкіл-господарств, розглядаються основні педагогічні ідеї фундаторів, практичний досвід та діяльність цих навчальних закладів.

Ключові слова: школа-господарство, просвітництво, навчання, виховання, професійна освіта, трудове виховання.

СТАНОВЛЕНИЕ АВТОРСКИХ ШКОЛ-ХОЗЯЙСТВ В УКРАИНЕ (XIX – НАЧАЛО XX В.) И ОСОБЕННОСТИ ИХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Н. Ковалёва

В статье исследуется деятельность авторских школ-хозяйств, которые действовали на территории Украины в XIX – в начале XX ст. Анализируются особенности деятельности школ-хозяйств, рассматриваются основные педагогические идеи и достижения основателей учебных заведений.

Ключевые слова: школа-хозяйство, просвещение, обучение, воспитание, профессиональное образование, трудовое воспитание.

FORMATION OF AUTHOR“S SCHOOLS-ECONOMIES IN UKRAINE (19 – BEGINNING OF 20TH CENTURY) AND FEATURES OF THEIR ACTIVITY

N. Kovalyova.

Activity of author“s schools-economies which acted on the territory of Ukraine in 19– at the beginning of the 20th century is investigated in the article The features of activity of schools-economies are analyzed,

basic pedagogical ideas and achievements of founders of educational establishments are considered.

Key words: *schools-economies, enlightenment, education, training, professional education, labour training.*

Мета статті - дослідження досвіду діяльності авторських шкіл-господарств, які функціонували в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст.; аналіз особливостей діяльності шкіл та висвітлення основних педагогічних ідей, поглядів та досягнень засновників навчальних закладів.

В сучасних соціально-економічних умовах трудова направленість в освіті молодого покоління є важливим чинником самореалізації і творчого розвитку людини, економічного добробуту держави, та передумовою її виживання. Школа повинна виконувати ряд важливих завдань відповідно до потреб держави: забезпечення професійної орієнтації учнів; підготовка підростаючого покоління до майбутнього трудового життя, виховання таких громадян, які б могли приймати активну участь в економічному виробництві та формування цілісної особистості засобами трудового навчання. Виконанню цих завдань сприятиме вивчення досвіду діяльності шкіл-господарств, що існували на території України в ХІХ – на початку ХХ ст.

Проблемі трудового навчання та вихованню дітей та молоді значної уваги приділяли вітчизняні (І. Анопов, М. Вессель, П. Каптерев, М. Корф, Т. Лубенець, А. Макаренко, М. Пирогов, К. Ушинський, В. Фармаковський, Я. Чепіга), а також зарубіжні (Дж. Д'юї., Г. Кершенштейнер, В. Лай, А. Мікельсен, Й. Песталоцці) та ін. вчені і педагоги.

На сучасному етапі в процесі дослідження проблеми трудового навчання та виховання особливу наукову цінність становлять наукові розробки А. Вихруща, С. Дем'янчука, Н. Калініченка, М. Кареліна, Г. Ковальчука, Г. Левченка, С. Мазуренко, С. Улюкаєва та ін.

Серед авторських шкіл—господарств, що діяли на території України в ХІХ – на початку ХХ ст. визначне місце займає школа бджільництва Петра Прокоповича, яка є першою в Європі школою такого профілю. Поміж дослідників життєдіяльності П. Прокоповича можна назвати такі імена як А. Бага, В. Власенко, Л. Зевахін, В. Зуй, В. Корж, Л. Корж-Усенко, Н. Демиденко, Г. Писаренко В. Різніченко, В. Скуратівський та ін.

Відкриттю навчального закладу передувало багаторічний досвід роботи П.І. Прокоповича в бджільництві. Потреба у кваліфікованих пасічниках, яку здебільшого висловлювали поміщики, вплинула на рішення Петра Івановича заснувати школу бджільництва [6, с.166]. Вчений вирішив присвятити себе суспільно корисній справі – підготовці професійних бджолярів. Навчальний заклад був схвалений Імператорським Московським товариством сільського господарства і відкритий 1 листопада 1828 р. [7, с. 389]. Своім головним обов'язком П. Прокопович вважав навчити простих людей теоретичним знанням про бджіл і діловому, практичному мистецтву в бджільництві.

Вчений наголошував на тому, що для навчання бджільництву він буде відбирати людей доброзичливих, «найкращого природного розуму». Він запевняв, що за такої умови зі школи вийде довершений бджоляр, який не тільки буде добре знати свою справу, але й буде спроможний навчити кожного пра-

вильному догляду за бджолами. Курс навчання був дворічним: протягом першого року організатор надав початкові знання, наступного року учні повторювали вивчене та закріплювали знання практичним навичками. Вступати до школи могли молоді люди віком від 16 до 30 років [5, с.22].

Школа бджільництва являла собою цілий комплекс будівель. Сюди входили казарми для проживання і занять учнів, кухня та їдальня, робоча лабораторія, воскобійня, амбар для зберігання меду, воску та ін., п'ять омшаників і сараї для вуликів [5, с. 59].

Петро Іванович самостійно розробив навчально—виховну систему, чітко організовував та дисциплінував діяльність учнів. При цьому П. Прокопович використовував метод Ланкастера, за його словами: «здібніші учні, запам'ятавши, що я сказав, розповідали тим, хто не зрозумів. Не допускаючи неробства, кращі учні повторюють уроки з іншими. Так, один грамотний по черзі ходить із зошитом від одного до іншого й опитує кожного, задаючи запитання. Те, що уже вивчено теоретично, пояснюється учням практично під час перегляду бджіл. Ось так і проходять заняття в моїй школі» [5, с.22]. Своєрідна система взаємонавчання формувала у вихованців відповідальність, самостійність, стимулювала до глибокого пізнання галузевої науки та отримання кращих результатів у навчанні.

Першочергового значення вчений надавав моральному вихованню особистості. Навчально—виховна система школі базувалася насамперед на авторитеті засновника — Петра Івановича. Вступивши до школи, учні приймали зобов'язання-заповіді, яких вони мали дотримуватись під час навчання. Заповіді мали організовувати вихованців, формувати добру мораль і поведінку. Учні повинні були коритися засновнику школи і його помічникам як своєму власному хазяїну, всі накази беззаперечно виконувати і добре себе поводити. Одним з основних завдань своєї школи Петро Іванович визначав утримання учнів так, щоб вони виконували християнські звичаї й обряди, були старанними в роботі, знали різні господарські справи і головне, щоб вони в усьому були відвертими і щиро відданими, викорінювати серед них лукавство і злодійство [5, с. 27].

У школі Петра Прокоповича приділявся час і для особливих, незапланованих лекцій, якщо під час навчання чи роботи на пасіці в учнів виникали цікаві випадки і запитання.

Петро Іванович запевняв, що ті, «хто одержав учня з хорошим атестатом, не повинні мати ніякого сумніву щодо його знань, бо в його навчанні нічого потрібного не пропущено і у атестаті не пишеться нічого такого, чого б він не знав» [5, с.81].

Педагогічні методи та організація навчально—виховного процесу Петра Івановича були досить ефективними, про що свідчить щорічне збільшення бажаних навчатися в його школі та численні схвальні відгуки відвідувачів навчального закладу. Наприклад князь Володимир Волконський з вдячністю писав у відгуку про учнів школи бджільництва П. Прокоповича, що його пасічник після навчання у цій школі став стійким до всіх життєвих спокус, налагодив роботу бджолиного заводу. Також він зазначав, що П.І. Прокопович «вселяв своїм учням страх Божий і слухняність». [1, с.761] У листі до редактора «Землеробського журналу», С. Маслоу сумський поміщик П. Лялін

підкреслював, що всі учні П. Прокоповича добре знають свою справу, не мають шкідливих звичок.

Школа-господарство Петра Прокоповича – це такий навчальний заклад, в якому учні були не пасивними спостерігачами, а активними дослідниками і тому за відносно короткий термін навчання ставали гарними знавцями своєї справи. Вихованці отримували професійний фах, загальноосвітні знання, опановували певні ремесла і виходили зі школи вихованими, дисциплінованими, чесними, працьовитими, кваліфікованими робітниками. Навчальний заклад проіснував 51 рік (22 роки за життя фундатора). Гідним послідовником життєвої справи П. Прокоповича був Степан Великдан. До кінця свого життя він опікувався справами школи та дбайливо охороняв традиції свого наставника. В школі було підготовлено 566 пасічників, які розвивали та розповсюджували ідеї свого вчителя, приносили користь суспільству і працювали на добробут держави.

Успішною реалізацією ідеї школи–господарства є сільськогосподарські школи створені Миколою Неплюєвим. До Дослідників життєдіяльності М.М. Неплюєва належать В.М. Авдасьов, Л.Г. Мельник, А. Сикорський, Н.С. Солодовник, М.В. Сомін та ін.

В серпні 1885 р. у хуторі Воздвиженськ, на Ямпільщині була відкрита чоловіча «Воздвиженська сільськогосподарська школа першого розряду». В 1891 р. також у с. Возвиженське була відкрита Преображенська жіноча школа. В 1895 р. вихованці шкіл утворили общину під назвою Хрестовоздвиженське Трудове братство.

Згідно з педагогічною концепцією Миколи Неплюєва «школа повинна готувати до життя, не лише розвиваючи розум, надаючи корисні знання, загартовуючи для практичної діяльності, але і виховуючи волю у напрямі добра, розвивати прагнення до добра» [4, с. 18]. Необхідною умовою для самовідданого служіння в справі здійснення добра, на думку Миколи Неплюєва, є любов. Він підкреслював, що любов повинна мати в нашому житті першорядне значення і визнана нами як найвища цінність і найвище благо у світі. Справу виховання і «справу стрункої організації добра в житті» М. Неплюєв бачив у покорі перед любов'ю, у служінні їй, тоді за його словами, вона вознесе нас до свободи, до рівності, до братерства, до блаженної гармонії розумів, сердець і життя [2, с. 37].

Дітей до Воздвиженської сільськогосподарської школи приймали згідно конкурсного випробування, щорічно 1 серпня. Для того, щоб вступити до школи, необхідно було грамотно писати, добре читати, вміти рахувати та розв'язувати арифметичні задачі на чотири дії. Ці знання мали бути ґрунтовними, бо вступників до Воздвиженської школи, які мали гарну підготовку, було чимало. Кожен абітурієнт повинен був надати ряд документів, серед них було свідоцтво від батьків чи опікунів про те, що вони не будуть проти вступу їх дитини до Трудового братства після закінчення школи. Це було важливою умовою вступу, бо перш за все Микола Миколайович прагнув виховати в школах своїх однодумців, які б вступали в братську общину і продовжували його справу.

До школи приймали дітей усіх станів та віросповідань віком від 12 до 17 років. Навчальний курс складав п'ять років. За цей час вихованці отримували якісну освіту та певний професійний фах.

До складу шкільних будівель входили чоловічі та жіночі гуртожитки, їдальня, майстерні, слюсарня сараї для сільськогосподарських знарядь.

Навчальний рік поділявся на дві частини: теоретичну (що тривала з 1 жовтня до 1 квітня) та практичну (з 1 квітня до 1 жовтня). Канікули учні мали тільки взимку з 15 грудня до 15 січня [4, с. 91-92].

Програма Воздвиженської школи була дуже різноманітною і спрямовувалась на всебічний гармонійний розвиток особистості. Складалась вона з таких предметів: Закон Божий, російська мова та література, географія, арифметика, фізика, хімія, анатомія і фізіологія, ботаніка, російська історія, бджоларство, землеробство, креслення, садівництво та огородинство, скотарство (вівчарство, свинарство, конярство), молочна справа, ветеринарія, землеробство, лісівництво, співи [4, с.94].

Микола Миколайович навчав своїх вихованців поважати будь-яку роботу, не цуратися виконувати найтяжчу і найбруднішу роботу. Це він називав «подвигом праці». Практичні заняття учнів школи полягали в обробці орної землі, луку, доглядом за рослинами, збором врожаю. Легшу роботу виконували молодші школярі, старшим довіряли більш складніші завдання. До їх обов'язків належав контроль за виконанням робіт у господарстві та пропозицій наряду робіт на наступний день. Таким чином діти привичкалися до самостійного ведення господарства. Разом з цим учні опановували деякі ремесла. Виготовляли та ремонтували сільськогосподарські машини і знаряддя, а також предмети домашнього вжитку [4, с. 96].

Виховна програма шкіл Миколи Неплюєва мала такі основні правила: пробудження у свідомості учнів розуміння, що Бог – це Любов; покаєння у злості, байдужості, як у найбільших гріхах перед Богом; пробудження віри в Бога-Творця, який створив людей для добра; відродження в любові, свідоме розуміння дисципліни любові; прагнення організації життя і праці на засадах братерства. Такий підхід до виховання пояснюється палким бажанням навчити християн жити по-християнськи, не втрачати віри і бути терпимими.

Тільки любов може викликати в душах вихованців відповідне почуття. Микола Миколайович добре розумів, що не кожен здатен відгукнутися любов'ю на любов і не змушував людину жити за принципами і правилами які суперечать її особистій волі. Своім учням він пояснював, що у стосунках із ближніми вони мають любити і поважати у кожній людині святий образ Божий. Добрих любити і з радістю проявляти до них повагу. На лихих дивитися як на спотворені ікони, намагатися звільнити їх від бруду, якщо вони самі матимуть бажання змінитися. Самовдоволених у злі цуратися, якщо не має надії на їх спасіння. Дитину з ворожим ставленням до добра і любові М. Неплюєв не намагався виправляти. Такий учень служить поганим прикладом, спокусою для тих, що вагаються, прищеплює школі духовні хвороби [4, с. 18]. Схожу думку з приводу перевиховання важких дітей висловлював і Петро Прокопович: «Розбещеного не беруть виправити, бо це неможливо. Дав би Бог не допустити до розпуски інших, хороших учнів» [5, с. 23].

Культурний та естетичний розвиток вихованців також не був поза увагою Миколи Неплюєва. У Братстві і школах була добре організована самодіяльність, викладалися музика, живопис, хоровий спів, проводилися музичні і літературні вечори, часто із запрошенням професійних виконавців, стави-

лися спектаклі. Запрошувалися лектори з найрізноманітніших тем, часто читалися лекції з російської та зарубіжної літератури. Вихованці шкіл систематично виступали з рефератами з природничих наук, літератури, історії, філософії [3, с. 14]. Плідно працював літературний гурток. Прозаїчні і публіцистичні твори, вірші членів братства, друкувалися у загальноросійських виданнях. Після закінчення шкіл і виходу з Братства багато колишніх братчиків, вельми успішно працювало на літературній ниві в великих містах країни.

Микола Неплюєв навчав своїх учнів дбайливо ставитися до оточуючої природи, поважати і охороняти її красу і навіть склав своєрідну пам'ятку, в якій виклав правила про ставлення до навколишнього середовища. Це також мало вагомую роль для духовного та морального виховання молоді.

Просвітницька діяльність Миколи Неплюєва, надзвичайні успіхи у веденні господарства привертала до себе увагу видатних європейських громадських і політичних діячів. До хутора Воздвиженськ приїздив професор Сорбони Гастон Боне-морі. Після повернення до Парижа він зробив позитивну доповідь про діяльність закладів М. Неплюєва на засіданні Французької академії наук, який потім був виданий окремою брошурою у Працях Академії. Професор Краківського університету Тадеуш Міциньський виступив з доповіддю про Трудове братство в Краківській ратуші [8, с. 15].

Організовані М.М. Неплюєвим школи-господарства займають особливе місце в історії освіти України і Росії. Навчальні заклади є зразком оригінальної системи виховання, проїнятого православною релігією, побудованого на принципах общини, реалізованого на практиці і таким, що отримало позитивні педагогічні результати. Історія діяльності учбових закладів М. Неплюєва складає близько 40 років. За цей час школу закінчило більше тисячі вихованців, серед яких відомий український композитор П. Сеніця, історики І.Абрамов та П. Федоренко, художник М. Фурсей, селекціонер С. Черненко та ін.

Заснування шкіл-господарств було спробою вирішення економічних проблем, поліпшення загального стану життя в країні через просвіту робітничого класу. Навчально-виховна система шкіл базувалася на авторитеті засновників, релігійній освіті та посильній праці учнів. Християнська система виховання, орієнтована на етичне вдосконалення, естетичний розвиток, здійснюваний в школах і «трудове загартування», здобуте в шкільному господарстві, – сприяли підвищенню соціальної зрілості вихованців, їх загальнокультурного рівня. У своїх учнях фундатори шкіл розвивали три сторони людської природи – фізичну, розумову та моральну, мали самотутню систему виховання, зберігали національні цінності.

Досвід роботи навчальних закладів талановитих педагогів–організаторів має доцільне та актуальне значення для сучасної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волконский В. Отзыв о Школе Пчеловодства учрежденной господином Прокоповичем / В. Волконский // Земледельческий журнал. – 1833. – №13. – С. 761-765.
2. Избранные сочинения Н.Н. Неплюева. Книга 1 / [упоряд. : В. Авдасьов, Л. Москаленко та ін.]. – Сумы : ИД «Фолигрант», 2011. – 288 с.

3. Лютецкий А. Школы Н.Н. Неплюева как пример самобытного воспитания / А. Лютецкий // Знамя. – М. : Типография Борисенко, 1900. – 23 с.
4. Неплюев Н.Н. Трудовое братство и школы его / Н.Н. Неплюев. – С.-Петербург: Типография В. Тиханова, 1900. – 125 с.
5. Прокопович П.І. Вибрані твори : у 3 т. / П. І. Прокопович; ред. кол. : В.М. Корж (координатор проекту) [та ін.]. – Х. : Фактор, 2012. Т 3. : Про школу бджільництва П.І. Прокоповича. – 2012. – 351 с.
6. Прокопович П.І. О заведении в Батурине школы пчеловодства / П. И. Прокопович // Земледельческий журнал. – 1828. – №22. – С. 165-167
7. Репнин Н.Г. Об открытии школы пчеловодства близ Батурина в с. Митченках / Н.Г. Репнин // Земледельческий журнал. – 1828. – №24. – С. 389-391.
8. Солодовник Н. С. Н.Н. Неплюев : Воздвиженское трудовое братство – локальная модель будущего бесконфликтного общества социальной справедливости / Н. С. Солодовник. – М. : Высшая школа, 1994. – 297 с.

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТА ВИШУ В АСПЕКТІ САМОРОЗВИТКУ

Савченко Н. С.

УДК: 378.013+Т1-078+155.2

У статті обґрунтовується необхідність забезпечення студентів у особистісному і професійному саморозвитку - педагогічною допомогою і підтримкою з боку викладачів вишу.

Ключові слова: педагогічна підтримка, саморозвиток, студенти вишу.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА СТУДЕНТА ВУЗА В АСПЕКТЕ САМОРАЗВИТИЯ

Н. С. Савченко

В статье обосновывается необходимость обеспечения студентов в личностном и профессиональном саморазвитии - педагогической помощью и поддержкой со стороны преподавателей вуза.

Ключевые слова: педагогическая поддержка, саморазвитие, студенты вуза.

PEDAGOGICAL SUPPORT OF THE STUDENT OF INSTITUTE OF HIGHER IN THE ASPECT OF PERSONAL SELF-REALIZATION

H. S. Savchenko

In the article the necessity of providing of students is grounded for personality and professional of personal self-realization - by a pedagogical help and support from the side of teachers of institute of higher.

Key words: pedagogical support, personal self-realization, students of higher educational establishments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначає головну мету сучасної освіти у створенні умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації кожного